

Кохановський В.О.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ПОКОЛІННЯ У ДОКТРИНІ ПРАВА І МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТАХ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК НЕМАЙНОВИХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті досліджуються проблеми систематизації прав людини на покоління і її критеріїв у доктрині права і міжнародних документах, а також вплив результатів такої систематизації на сучасний розвиток немайнових прав у цивільному праві України. Звертається увага на те, що необхідно вести мову саме про систематизацію, яка розуміється як найбільш широке поняття, зокрема, в теорії і міжнародній практиці, яке є або ширшою категорією, або практично синонімом класифікації прав, що дозволяє побудувати у цивільному праві розгорнутий і упорядкований перелік усього масиву немайнових прав, а не тільки традиційно особистих немайнових прав фізичних осіб. Аналізується традиційний поділ прав людини на три покоління у доктрині права і міжнародних документах, а також поява прав людини, які належать до четвертого покоління. Підкреслюючи прогресивність появи низки нових немайнових об'єктів цивільних прав у Концепції оновлення Цивільного Кодексу України, автор пропонує врахувати в процесі систематизації (класифікації) прав на них у Главі 20 Книги другої загальних положень усі види немайнових прав, які на сьогодні відомі приватному праву, назвавши цю книгу «Немайнові права». Глави 21 і 22 Книги другої Цивільного Кодексу України, присвячені природним правам і правам, пов'язаним із соціалізацією людини, переглянути за змістом і сформулювати їх у відповідності до чотирьох поколінь прав людини, які відомі нині доктрині прав людини і міжнародним актам у різних сферах прав людини, взявши за традиційний для Цивільного Кодексу України критерій походження цих прав – природні або набуті у процесі соціального життя, а також додати, за необхідності, окрему главу, присвячену немайновим правам юридичних осіб і главу, в якій розмістити норми про права, що відповідають найбільш специфічним немайновим об'єктам цивільного права, що потребують подальшого дослідження у різних галузях науки і техніки, апробуванню і деталізації у спеціальному законодавстві, яке швидко розвивається і доповнюється на міжнародному і національному рівнях – на зразок «нетрадиційних об'єктів прав інтелектуальної власності», які первісно були виділені серед об'єктів цивільних прав і поступово набули традиційності, знайшовши своє місце серед уже усталених. Взаємообумовленість появи і систематизації (класифікації) прав людини і немайнових прав у Цивільному Кодексі України повинна прослідковуватись по всьому спектру прав, стосуватися усіх суб'єктів цивільних прав (їх учасників), деталізуватись у всіх книгах, главах і статтях Цивільного Кодексу України, які стосуються немайнових прав, що відповідають предмету і методу регулювання цивільних відносин, а також мати розвиток у спеціальному законодавстві.

Ключові слова: немайнові права, особисті немайнові права фізичних осіб, покоління прав людини, систематизація і класифікація прав людини, рекодифікація (оновлення) Цивільного Кодексу України.

Постановка проблеми. Дослідження особливостей систематизації прав людини на покоління у доктрині права і міжнародних документах, їх аналіз, а також виведення певних закономірностей її впливу на сучасний розвиток немайнових прав та їх класифікації у цивільному праві України дозволить зробити висновки про найбільш витребувані теорії, які можна використати для вирішення питань систематизації (класифікації) відповідних прав, а також про ефективність їх

законодавчого закріплення у певній послідовності в процесі модернізації Цивільного Кодексу України (далі за текстом – ЦК України), підходи до якої викладені у Концепції рекодифікації ЦК України.

Аналіз основних досліджень і публікацій з тематики систематизації прав людини у доктрині і міжнародних актах дозволяє стверджувати, що вони завжди провадилися на високому теоретичному рівні. Кількість публікацій, присвячених правам людини, їх поколінням зростає, що

стало особливо помітно на початку XXI століття, яке ознаменувалось стрімким розвитком інформаційних технологій і інновацій у різних сферах людського життя, зокрема, у біології і медицині. Такі тенденції сприяли поновленню досліджень нового, четвертого покоління прав людини, визнаних на міжнародному рівні, збільшенню переліку таких прав і їх модернізації. Серед робіт, які складають основу цієї публікації, слід передусім назвати монографічні дослідження В.І. Манукяна «Страсбургское право. Европейский суд по правам человека. Право, практика, комментарий», 2019 р. і колективу науковців Ужгородського національного університету за редакцією С.Б. Булеци та М.В. Менджул «Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я», 2020 р. Ці актуальні і оригінальні роботи надихнули автора на подальші пошуки можливостей врахування міжнародних тенденцій у цій сфері з ідеями, які можна втілити у процесі модернізації ЦК України.

Звертають на себе увагу значні зрушення, які відбулися за останні десятиліття в аналізі особистих немайнових прав фізичних осіб у сфері приватного права. Вагомим досягненням стало визнання значного переліку цих прав складовою предмета регулювання цивільних відносин. Докторські дисертаційні роботи Р.О. Стефанчук, О.В. Кохановської, О.О. Кулініч, Г.О. Миронової, С.О. Сліпченка, І.Я. Сенюти, Л.В. Федюк, та ряду інших вітчизняних цивілістів, написані в незалежній Україні, заклали міцну основу для такого висновку. Особисті немайнові права зайняли провідне місце у цивілістиці нашої країни, а право на життя та інші природні права було названо у публікаціях такими, без яких неможливо існування і усіх інших цивільних прав. Класифікація особистих немайнових прав, започаткована у чинному ЦК України, стала результатом довгих дискусій і ретельних пошуків у доктрині цивільного права, в якій прийняли участь вищезазначені автори та багато інших вітчизняних правознавців. Поділ на законодавчому рівні в результаті було здійснено, якщо максимально спростити цю формулу, на підставі критерію «природності», або «соціалізації» у процесі набуття прав, які належать людині. Ми приєднуємося до цивілістів, як вважають такий поділ і нині актуальним, але і таким, що потребує певної модернізації з урахуванням суб'єктного складу немайнових прав та їх переліку, який складається на сьогодні не тільки з тих, що містяться у Книзі другій, але багатьох, які

зустрічаються у нормах інших книг, глав і статей, а також у спеціальному законодавстві. Простежується також в сучасних публікаціях і тенденція провести аналогію між поділом прав людини на покоління на міжнародному рівні і класифікацією немайнових прав в ЦК України, що обумовлено розширенням переліку прав правами, які виникли в результаті чергової інформаційної і технологічної революції. Основою для таких змін можуть слугувати вищезазначені монографічні і дисертаційні дослідження, публікації представників науки цивільного права та інших галузевих правових наук.

Постановка завдання. Зважаючи на недостатній рівень розробленості проблеми співвідношення систематизації прав людини на покоління у доктрині права і на міжнародному рівні у порівнянні із класифікацією немайнових прав у цивільному праві на нинішньому етапі, актуальним вбачається зробити власні висновки щодо можливості використання результатів такого поділу для уточнення і удосконалення, модернізації наявної у ЦК України класифікації усього комплексу немайнових прав, виходячи із цього надати пропозиції щодо загальної структури і змісту Книги другої, її назви, поширення загальних положень Глави 20 Книги другої ЦК України на всі немайнові права, які вже закріплені і які пропонується закріпити у кодексі і спеціальному законодавстві, зважаючи на стрімкий розвиток інформаційного суспільства і новітніх технологій, значні виклики воєнного стану в Україні, епідемії COVID в світі, природних катаклізмів і техногенних катастроф.

Виклад основного матеріалу дослідження. В енциклопедіях і словниках поняття систематизація (з грецької мови «ціле, яке складається з частин») зазвичай тлумачиться як розумова діяльність, в процесі якої предмети, які досліджуються, об'єднуються в певну систему на базі обраного принципу і розуміються як процес зведення розрізнених знань про предмети (явища) в єдину наукову систему, встановлення їхньої єдності, що відображає єдність світу, ґрунтується на вивченні суттєвих зв'язків, які об'єднують ці предмети (явища), причому «класифікація» є другим після «групування» найбільш вживаним синонімом до поняття систематизації.

Спостерігаючи на протязі багатьох років динамічний розвиток концепції прав людини, яка характеризується, окрім іншого, збільшенням переліку самих цих прав, поглибленням їх розуміння, можна відмітити також процес удосконалення їх систематизації і класифікації за різними

критеріями. Так, для міжнародних підходів до цього питання характерна, окрім іншого, побудова певної ієрархії прав людини, яка відповідає так званим «поколінням» прав людини. Загалом, під «поколіннями прав людини» від початку розуміли громадянські, політичні і соціально – економічні, а потім і так звані колективні права людини. І якщо спершу йшлося про три групи прав, які складали зазначені покоління, то в останній час автори все частіше пропонують поділяти права людини на чотири покоління, виходячи, в тому числі, і з появи ряду нових прав людини у міжнародних документах, а саме таких, які пов'язані із бурхливим розвитком науки, техніки, інформаційного середовища у нинішньому столітті.

Для того, щоб ознайомитись з першоджерелами поділу прав людини на покоління необхідно звернутися до основоположних міжнародних документів – Загальної Декларації прав людини, Європейської Конвенції про захист прав людини, Міжнародних пактів про громадянські та політичні права і про економічні, соціальні і культурні права та ряду інших міжнародних угод, які закріпили ті чи інші з них, і які згадуються нижче у цій статті, а також до Конституції України, в якій права людини розглядаються як природні, а сама людина у ст. 3 визнається найвищою соціальною цінністю, самий інститут прав і свобод розглядається конституціоналістами як центральний, як «серцевина конституційного ладу».

Важливо також зрозуміти, що дослідники мають на увазі, коли ведуть мову про «покоління прав людини». Аналізуючи накопичувальний процес розвитку прав людини і спроби їх класифікації, систематизації, поєднання у групи, вчені звернулись до традиційного розуміння категорії «покоління» як «сукупності родичів однакового ступеня спорідненості щодо спільного предка», «племені, роду або родини», «людей близького віку, що живуть в один період часу» [1], що також логічно вказує на поєднання цієї категорії із певним історичним етапом розвитку представників такого роду, а також до робіт засновників теорії «трьох поколінь прав людини», які називали останні «основними етапами розвитку цих прав, пов'язані з формуванням уявлень про їх зміст, а також із змінами у їх забезпеченні», адже саме вони віднесли до першого покоління громадянські і політичні права, до другого – соціально – економічні, а до третього – права колективні (солідарні) [2].

Отже, у першу групу, або до першого покоління були віднесені наступні громадянські і полі-

тичні права: право на життя, заборона катувань і жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність людини поводження і покарання; заборона рабства і підневільного стану; покарання виключно на підставі закону; право на свободу і особисту безпеку; право на свободу пересування; право на справедливий судовий розгляд; право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції; право на вступ у шлюб; свобода думки, совісті і віросповідання; свобода виразу думки; свобода зборів і асоціацій; право на доступ до початкової освіти; право на власність; право на ефективні засоби правового захисту; рівність перед законом; інші супутні права, такі як: право виступати в якості фізичної чи юридичної особи, право на прізвище та ім'я, право на громадянство і гарантії прав у випадку відсутності громадянства тощо) [3, с. 40–41].

Усі зазначені права здобули додаткову характеристику «негативних» прав, що означає таку рису як невтручання держави, влади у цілому в особисте життя, у справи індивіда або об'єднання індивідів ними утворені. Так, у Першій поправці до Конституції США проголошено, що Конгрес «не повинен видавати закони, які встановлюють будь – яку релігію» тощо [4]. Тобто, як бачимо, в основу таких стосунків мала бути покладена лише воля як основоположна ідея цих прав. Саме ці права в переважній більшості були закріплені і на рівні Пакту про політичні і громадянські права. Усі вони є результатом природного походження самої людини і тому належать людям у відповідності до самої природи речей, яка існує об'єктивно, тому вони мають ряд притаманних тільки їм характеристик: вони є природними, невід'ємними, такими, що не підлягають відторгненню будь – ким, включаючи державу, і основоположними. Крім того, слід звернути увагу і на таку особливість природних прав і свобод як їх абсолютність, що означає належність цих прав людині не за чієюсь волею, а є такими, що випливають із самого факту існування людини.

Економічні, соціальні і культурні права сформували друге покоління прав людини і були первісно закріплені у відповідному Пакті про економічні, соціальні і культурні права. Загалом, після Другої світової війни необхідність забезпечення основних прав людини була визнана в більшості розвинених країн, а саме, за влучним висловом С.Г. Головка і Д.Ю. Бондаренка, виокремлення прав другого покоління призвело до переосмислення концепції «негативної» свободи з «позитивної» сторони, тобто «як реальної можливості

здійснення своєї волі нарівні з іншими людьми» [5, с. 24]. Сьогодні серед них називають такі права як: право на працю; право на справедливі і сприятливі умови праці; профспілкові права; право на гідний (достатній) рівень життя; право на здоров'я і соціальний захист; захист сім'ї, материнства і дитинства; право на отримання середньої і вищої освіти; право на користування досягненнями культури: захист соціально незахищених категорій населення [3, с. 41]. Друге покоління прав людини інколи характеризують як поглиблення особистих (громадянських) і розвиток соціальних, економічних, культурних прав, які могли набути свого розвитку лише в процесі все більшого задоволення соціальних проблем громадян в результаті поліпшення їх економічного становищі становища країн, в яких вони проживали.

Питання безпеки – основа прав третього покоління, коли можуть бути забезпечені стабільний соціальний і міжнародний порядок, тому воно об'єднало в собі так звані колективні права: право на мир; заборона геноциду та апартеїду; право народів на самовизначення; права національних меншин; право на розвиток; право на сприятливе оточуюче середовище.

Друге і третє «покоління» прав людини, як стає зрозуміло із їх змісту, є так званими «позитивними» правами і потребують додаткових ресурсів для їх реалізації, а отже – додаткових дій держави, на відміну від першого блоку прав, для яких важливо, щоб та ж держава та інші особи не здійснювали жодних дій, просто не втручались у сферу цих прав і свобод. На жаль, можна констатувати, що якими б не були багатими ресурси тої чи іншої держави, їх можливості далеко не безмежні, а суди скоріше відмовлять визнати приналежність такого конкретного соціально – економічного чи політичного блага людині, у випадку, якщо воно прямо не передбачено національним законом. Держави мають не лише констатувати такі права, але і мати, виділяти для цього відповідні ресурси.

90-ті роки ХХ століття зазвичай називають такими, в які було підготовлено ґрунт для появи четвертого покоління прав людини і пов'язані вони із розвитком інформаційних технологій, інформаційного суспільства, проблемами евтаназії і медицини, необхідністю забезпечення ядерної безпеки, безпеки освоєння космосу, потребами екології та багатьма іншими причинами. Обґрунтовуючи необхідність виділення «четвертого покоління» прав людини, вітчизняні науковці звертають увагу і на ряд суттєвих змін у процесі розвитку філософії, медицини, технічного прогресу, що

тягнуть за собою виникнення чи зміну існуючих суспільних відносин [6, с. 8] [7, с. 122]. Четверте покоління важливе в наші часи, які спрямовані на виживання людства як біологічного виду задля формування дієвого міжнародного гуманітарного права. Сьогодні, у часи повномасштабної воєнної агресії проти України і пандемії захворювання на COVID ці ідеї набувають особливого змісту і підтвердження.

Значну наукову роботу і вагомі висновки здійснили українські науковці у дослідженні видів прав людини четвертого покоління і їх доктринальних засад. Аналізуючи дискусії, які точаться щодо кола і обсягу цих прав, можливості надання їм офіційного статусу, слід звернути увагу на калейдоскоп прав, які вчені називають такими, що належать до четвертого покоління. У різні часи і на різних наукових площадках виділяли: право на фізичну свободу, право на самогубство та евтаназію – як елементи права на смерть; права, які пов'язані з клонуванням та іншими відкриттями в галузі біології; інформаційні права та технології; право на мир, ядерну безпеку, космос; екологічні, інформаційні права; право на зміну статі, одностатеві шлюби, клонування; право на використання віртуальної реальності; а також права на одностатеві шлюби і правомірну поведінку у сфері штучного запліднення, незалежне від державного втручання життя за релігійними і моральними поглядами у межах автономності особи, право на трансплантацію органів на засадах законності, справедливості, моральності, добровільності; право на сім'ю, вільну від дитини тощо. Ряд прав здобули узагальнену назву соматичних. У цю групу вимог у різні часи відносили право особи щодо самостійного розпорядження своїм тілом (право на смерть, право у сфері трансплантології, сексуальні і репродуктивні права, право на зміну статі). Ряд із цих пропозицій очевидно будуть мати підтримку у сфері приватного права і на законодавчому рівні при оновленні ЦК України. Втім і сьогодні найбільші дискусії і несприйняття викликають право на смерть, право на вживання наркотиків, особливо якщо їх розглядати поруч із правом на реанімацію і правом на лікування медикаментами тощо.

Повертаючись до аргументів на користь необхідності поділу прав людини на покоління, від самого початку можна помітити їх недостатню переконливість. Вчені справедливо зазначають, що по – перше, «ці категорії не мають чіткого визначення» [6, с. 7], оскільки ними встановлюється фактично лише один критерій такої класи-

фікації, по-друге, є немало прав, що належать до кількох категорій одночасно, а рядом авторів взагалі заперечується і визнається непотрібним наявність будь-якої їх чіткої ієрархії [8, с. 193–198]. Є сенс замислитись над тим, що «теорія «покоління» прав людини може ввести додаткову плутанину у вже достатньо розгалужену систему прав людини, а сама ідея їх наявності передбачає залежність їх обсягу від наявних можливостей держав і людства в цілому. Отже, науковці пропонують говорити сьогодні просто про різні права, а не про покоління прав.

Ми консолідуємося з В.І. Манукяном, який вважає, що сама постановка питання про «покоління» прав людини виходить із хибного посилю про те, що «права людини невідмінно мають «розвиватися» – проходити «стадії» і «покоління» – дійсно, «бажання усе класифікувати, неодмінно розкласти по нішах часто видається як «науковість», однак нерідко за такою класифікацією немає нічого, крім штучно взятого «основного поділу», втім, у дидактичних (чи навіть «мнемоністичних») цілях класифікації корисні... «людська поведінка», у найелементарніших її проявах, не повинна залежати від наявних «соціальних ресурсів», інакше вона перестає бути людською, і про «права людини» говорити не доводиться» [3, с. 44].

Не підлягає, на нашу думку, сумніву, що більш важливим у сучасному світі є не надання переваги якійсь із вищеописаних моделей, а якомога більше охоплення поіменованих у конституціях і цивільних кодексах немайнових прав людини, щоб жодне право чи інтерес, який конкретна особа вважає важливими для себе не залишилися поза увагою права, могло бути надійно захищене усіма засобами і способами.

Як відомо, у 2019 році в Україні стартувала робота з оновлення, модернізації ЦК України, очікуваним результатом якої має стати передусім збереження основних засадничих підходів, які містяться у чинному кодексі, зокрема у Книзі першій ЦК України і здійснення «м'якої рекодифікації», яка врахує усі надбання чинного ЦК України і дозволить адаптувати його до сучасних реалій, покласти в основу найбільш ефективні європейські підходи, здобутки цифровізації усіх суспільних процесів і переваги новітніх технологій. Розробниками названо пріоритетним «застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших міжнародних актів у сфері прав людини, підтримка міжнародних ініціатив щодо розвитку інформаційного суспільства, свідомого застосування авто-

матизованих роботів і штучного інтелекту, репродуктивних технологій і генної інженерії... тощо» [9, с. 124]. Виходячи із зазначеного, положення Книги другої ЦК України, яка цілком присвячена особистим немайновим правам фізичної особи, також набудуть певних змін, які, окрім іншого, мають відбутися, на нашу думку, і у доктринальному розумінні, і законодавчому врегулюванні усього комплексу немайнових прав, які мають приватно – правове коріння, оскільки особисті немайнові права фізичних осіб – це лише частина, найбільш досліджений елемент усієї системи немайнових прав, які присутні на сьогодні у приватно – правових відносинах. Тому і Книгу другу більш доречно назвати «Немайнові права» і врахувати в ній у загальних положеннях те, що стосується усього комплексу розташованих у різних книгах і главах, статтях немайнових прав. Цікаво, що серед об'єктів немайнових прав, які пропонується закріпити в оновленому кодексі, присутні: інформаційні продукти, інформаційні ресурси, інформаційні системи, об'єкти, що створюються у мережі Інтернет, криптовалюта, персональні дані, інформація про особу, автономні роботи, штучний інтелект, цифровий контент, об'єкти немайнових прав у сфері сучасних біотехнологій і медицини тощо. Отже, цивільно – правова систематизація немайнових прав повинна включати в себе і вже звичний підхід до класифікації особистих немайнових прав фізичних осіб, і особливості немайнових прав юридичних осіб, відповідних прав у корпоративних відносинах, і специфіку тих прав, які на міжнародному рівні набули назву «четвертого покоління прав людини», немайнові права інтелектуальної власності, особливості немайнових прав у договірних і спадкових, сімейних тощо відносинах.

Для того, щоб досягти найбільш корисного ефекту від класифікації немайнових прав у законодавстві, практиці їх реалізації і захисту, до її формування необхідно підійти більш прагматично, ніж це пропонується у сучасних доктринах і наукових концепціях, оскільки надмірна деталізація, подрібнення прав на види, їх інколи довільне поєднання у групи і підвиди, повтор тих чи інших прав у різних підгрупах через розмитість критеріїв такого поділу, призводить до ускладнень на практиці, коли йдеться про здійснення прав конкретних осіб.

ЦК України, визнавши після тривалого обговорення ученими і практиками усіх нюансів окремих немайнових прав у доктрині і практиці, особисті немайнові відносини невід'ємною частиною

предмету цивільного права, присвятив їм окрему Книгу другу – «Особисті немайнові права фізичної особи». Нині ця книга складається з трьох глав: «Загальні положення про особисті немайнові права фізичної особи» (глава 20), «Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи» (глава 21), «Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи» (глава 22). Значний перелік норм, які регулюють немайнові відносини вже нині, знайшли своє закріплення в інших нормах ЦК України, наприклад, у статтях 3, 26, 31, 201, 418, 421, 423, 425, 429, 430, 438, 442 тощо, цілому ряді актів цивільного законодавства, що додає аргументацію на користь зміни назви Книги другої на «Немайнові права». Главу 20 доречно залишити для врегулювання загальних положень, які стосуються усіх без виключення немайнових прав, залишити назви Глав 21 і 22 без змін і доповнити Книгу другу окремою главою, в якій закріпити немайнові права приватного права, які відповідають у самому загальному вигляді правам, які у міжнародних документах носять нині назву «прав людини четвертого покоління» (за зразком закріплення свого часу нетрадиційних об'єктів прав інтелектуальної власності), з тим, щоби сформулювати норми статей таким чином, щоби можна було продовжити їх апробувати на практиці, редагувати з метою доповнити новими правами, або виключити такі, які набули традиційних рис нині прийнятої класифікації, чи не виправдали випробування часом і практикою, а згодом можливо перенести їх у глави 21 і 22 Книги другої, з'ясувавши достеменно їх місце у започаткованій чинним ЦК України класифікації. Необхідно також переглянути перелік прав, які нині входять до складу глав 21 і 22 Книги другої ЦК України з метою більш чіткого віднесення їх до того чи іншого виду за обраним критерієм і доповнити правами, які досі не враховані, або класифіковані помилково. Остання проблема потребує додаткового дослідження, і окремої публікації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки, зазначимо передусім, що на розвиток доктрини у сфері немайнових прав у цивілістиці, безумовно, значний вплив мали дослідження про покоління прав людини на міжнародному рівні, її подальше втілення у міжнародні акти і законодавство, особливо це стало актуальним у зв'язку із розвитком інформаційного суспільства і новітніх технологій, що призвело, за дослідженнями у сфері прав людини, до появи їх четвертого покоління.

В Концепції рекодифікації ЦК України поява четвертого покоління прав людини була врахована, окрім інших суто цивілістичних пропозицій, у переліку об'єктів немайнових прав, які пропонується закріпити в оновленому кодексі, а саме: інформаційні продукти, інформаційні ресурси, інформаційні системи, об'єкти, що створюються у мережі Інтернет, криптовалюта, персональні дані, інформація про особу, автономні роботи, штучний інтелект, цифровий контент, об'єкти немайнових прав у сфері сучасних біотехнологій і медицини тощо. Такі пропозиції для їх закріплення на рівні немайнових прав на ці об'єкти, заслуговують на підтримку з урахуванням результатів дискусій цивілістів і можливостей приватно правового регулювання відповідних відносин.

Положення Книги другої ЦК України, яка цілком присвячена особистим немайновим правам фізичної особи, потребують модернізації, зокрема у процесі оновлення ЦК України. Зміни передусім мають відбутися на доктринальному і законодавчому рівнях в охопленні усього комплексу немайнових прав, а не лише особистих немайнових прав фізичної особи, а саме тих, які вже закріплені на нормативному рівні і які потребують вивчення і врегулювання в ЦК України у процесі його рекодифікації, а також в нормах спеціального законодавства.

Книга друга в процесі оновлення має бути названа «Немайнові права» і включати у главі 20 Загальних положень про немайнові права норми, які стосуються усіх немайнових прав, їх комплексу, де б ці немайнові права не були розташовані – у цій же Книзі другій, або в інших книгах, главах і статтях ЦК України, деталізовані в інших кодексах чи спеціальному законодавстві.

Глави 21 і 22 Книги другої ЦК України, присвячені природним правам і правам, пов'язаним із соціалізацією людини, необхідно переглянути за змістом і сформулювати їх, врахувавши наробки у сфері чотирьох поколінь прав людини, які відомі нині доктрині прав людини і міжнародним актам у різних сферах діяльності людини, взявши за традиційний для ЦК України критерій походження цих прав – природні або набуті у процесі соціального життя, а також додати, за необхідності, окрему главу, присвячену немайновим правам юридичних осіб і главу, в якій розмістити норми про права, що відповідають найбільш специфічним немайновим об'єктам цивільного права, що потребують подальшого дослідження у різних галузях науки і техніки, апробуванню і деталізації у спеціальному законодавстві, яке швидко розви-

вається і доповнюються на міжнародному і національному рівнях – на зразок «нетрадиційних об'єктів прав інтелектуальної власності», які первісно були виділені серед об'єктів цивільних прав і поступово набули традиційності, знайшовши своє місце серед уже усталених.

Взаємообумовленість появи і систематизації (класифікації) прав людини і немайнових прав у ЦК України повинна прослідковуватись по всьому спектру прав, стосуватися усіх суб'єктів цивільних прав (їх учасників), деталізуватись у всіх книгах, главах і статтях ЦК України, які стосуються немайнових відносин, що відповідають предмету і методу їх регулювання, а також мати розвиток у спеціальному законодавстві.

Особисті немайнові права фізичних осіб як найбільш досліджений і визнаний комплексний елемент усієї системи немайнових прав, відомих на сьогодні приватному праву, повинні бути переглянуті за змістом, класифікацією, в тому числі законодавчою, і доповнені після ретельного вивчення, рядом прав із комплексу тих, які на сьогодні отримали назву прав «четвертого покоління». Серед них, зокрема, можуть з'явитися в тій чи іншій редакції і обсязі: комплекс прав на фізичну свободу, право на якийсь з видів евтаназії; права, які пов'язані з відкриттями в галузі біології; комплекс інформаційних прав та прав у сфері новітніх технологій; право на мир, ядерну безпеку, безпечний космос; ряд екологічних прав, а також конкретно право на зміну статі, трансплантацію органів, клонування на засадах законності, справедливості, моральності, добровільності; право на використання віртуальної реальності; права на одностатеві шлюби, вільну від дитини сім'ю, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами в межах індивідуальної автономії та ряд ін. При цьому немає потреби закріплювати право на смерть, право на вживання наркотиків, оскільки вони розглядаються у комплексі права на життя, на реанімацію, лікування медикаментами тощо.

Загальна цивільно – правова систематизація немайнових прав повинна включати в себе і вже звичний підхід до класифікації особистих немайнових прав фізичних осіб, і особливості у розумінні немайнових прав юридичних осіб, а також відповідних прав у корпоративних відносинах, специфіку тих прав, які на міжнародному рівні набули назву «четвертого покоління прав людини», немайнових прав інтелектуальної власності, специфіку немайнових прав у договірних і спадкових, сімейних тощо приватноправових відносинах.

Для досягнення найбільш корисного ефекту від класифікації немайнових прав на законодавчому рівні і удосконалення практики реалізації немайнових прав, слід дотримуватись прагматичного підходу – безумовно врахувати те, що пропонується у сучасних доктринах і наукових концепціях стосовно прав людини і немайнових прав, але уникнути у сфері приватного права надмірної деталізації, подрібнення немайнових прав на види, їх довільне і необґрунтоване поєднання в групи і підвиди з повтором тих чи інших прав у різних підгрупах, якщо існує побоювання розмитості критеріїв такого поділу. Відсутність чітких критеріїв систематизації немайнових прав призводить до ускладнень їх захисту на практиці, коли йдеться про здійснення прав конкретних осіб, про форми, засоби і способи такого захисту.

В основу класифікації немайнових прав мають бути покладені не критерії, пов'язані із черговістю виникнення цих прав на міжнародному рівні, не критерії, які відображають історичну обумовленість їх закріплення і не уявлення про їх нібито «удосконалення» чи розвиток, а такі критерії (природність цих прав чи соціальна обумовленість, поєднання із розвитком інформаційного суспільства чи технологій, належність до різного суб'єктного складу немайнових відносин тощо), за умов законодавчого закріплення яких усі суб'єктивні немайнові права та інтереси – поіменовані чи непоіменовані – будуть захищені усіма доступними цивільно – правовими способами захисту.

Список літератури:

1. Словник української мови. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/pokolinnja>
2. Корнієнко І. В. Історичні етапи розвитку поколінь прав людини. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle>
3. Манукян В. И. Страсбургское право. Европейский суд по правам человека. Право, практика, комментарий / В. И. Манукян. Харьков : Право, 2019. 600 с.
4. Конституція США, перша поправка. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://artsandculture.google.com/entity/m07sgz?hl=uk>
5. Головка С. Г., Бондаренко Д. Ю. Генеза прав і свобод людини як складових сучасної правової системи. *Повітряне і космічне право*. 2013. № 28. Том 3.

6. Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я : монографія / за заг. ред.: д.ю.н., проф. С. Б. Булеци, д.ю.н., доцента М. В. Менджул. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2020. 444 с.

7. Белов Д. М., Бисага Ю. М. Права людини: основні напрями сучасного розвитку. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2015. № 5. С. 122.

8. Henkin I. *International Law: Politics and Values*. Dordrecht, London, Boston : Martinus Nijhoff, 1995. 432 p.

9. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

**Kokhanovskyi V.O. SYSTEMATISATION OF HUMAN RIGHTS FOR GENERATION
IN LEGAL DOCTRINE AND INTERNATIONAL DOCUMENTS AND ITS IMPACT
ON THE CURRENT DEVELOPMENT OF NON-PROPERTY RIGHTS IN CIVIL LAW
OF UKRAINE**

The article examines the problems of systematisation of human rights for generations and its criteria in the legal doctrine, as well as in international documents, as well as the impact of the results of such systematisation on the modern development of non-property rights in the civil law of Ukraine.

Attention is drawn to the fact that it is necessary to talk about systematisation, which is understood as the broadest concept, in particular, in theory and international practice, which is either a broader category or practically synonymous with the classification of rights, which allows to build a detailed and ordered list in civil law of the entire array of non-property rights, and not only traditionally personal non-property rights of individuals.

The traditional division of human rights into three generations in legal doctrine and international documents is analysed, as well as the emergence of human rights belonging to the fourth generation.

The article expresses support for such proposals, which is especially important in practice, which is drawn up objectively, drawing attention to the need to take into account such trends for the renewal (recodification) of the Civil Code of Ukraine. Emphasizing the progressivity of the appearance of a number of new non-property objects of civil rights in the Concept of renewal of the Civil Code of Ukraine, the author proposes to take into account in the process of systematisation (classification of rights to them in Chapter 20 of the Second Book of General Provisions all types of non-property rights that are currently known to private rights, naming this book "Non-property rights". Chapters 21 and 22 of the Second Book of the Civil Code of Ukraine, devoted to natural rights and rights related to human socialization, to review their content and form them in accordance with the four generations of human rights, which are currently known to the doctrine of human rights and international acts in various spheres of human rights, taking as the traditional criterion for the origin of these rights for the Civil Code of Ukraine – natural or acquired in the process of social life, as well as adding, if necessary, a separate chapter devoted to non-property rights of legal entities and a chapter in which to place norms about rights, which correspond to the most specific non-property objects of civil law, which require further research in different in the fields of science and technology, testing and detailing in special legislation, which is rapidly developing and being supplemented at the international and national levels – for example, "non-traditional objects of intellectual property rights", which were originally selected among the objects of civil rights and gradually acquired traditionality, finding their place among already established ones. The interdependence of the appearance and systematisation (classification) of human rights and non-property rights in the Civil Code of Ukraine should be followed throughout the spectrum of rights, relate to all subjects of civil rights (their participants), be detailed in all books, chapters and articles of the Civil Code of Ukraine that relate to non-property rights, that correspond to the subject and method of regulating civil relations, as well as to be developed in special legislation.

Key words: non-property rights, personal non-property rights of individuals, generations of human rights, systematisation and classification of human rights, recodification (updating) of the Civil Code of Ukraine.